אוצר־החיים

כי חיים הם למצאיהם
(משלי ד׳, כ״ב)

ירחון לתורת ישראל ולדברי ימי חייו.

מחירו לשנה שני דולרים | ערוך בידי הרב חיים יהודה עהרענרייך | האדרסה להמערכת Humenné Cechoslowakia.

שנה שמינית | הומעננע תמוז תרצ״ב | מחברת י׳

OZAR HACHAIM

Abhandlungen über Wissenschaft und Geschichte des Judentums.

Redacteur:
Rabbiner Ch. L. EHRENREICH.

1932

VIII. Jahrg. | Humenné, Tamus 5692. | Heft 10.

התוכן:

Buchdruckerei SAMUEL KLEIN Berehovo, Cechoslowakia.

אני משתתף בצערם הגדול ובאבלם הכבד של בני משפחת סימונזון, בקופנהגן, למות עליהם, עטרת ראשם, הרב הגאון החכם והאדם השלם, המפורסים לתהלה, פאר לעם־התורה, פרו׳

רבי דוד יעקב סימונזון ז״ל

אבדק״ק קופנהגן והמדינה.

את איש־בריתי אשר ידע לערוך ערך עבודתי אבדתי בו. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

המקום ינחמם!

הרב חיים יהודה עהרענרייך העורך

הוצאת „אוצר־החיים״ — הומנה, צכו׳סלובקיה.

לתשומת לבם של חובבי ספרות־הדרוש!!!

הופעה חדשה בספרותנו!

יצא לאור אי״ה

ספר הדרשות — באור־החיים

מאת הרב חיים יהודה עהרענרייך

בספר זה, בן ט״ו גליונות, נאספו יחד ממיטב נאומיו של המחבר היושב ודורש זה עשרים שנה לפני קהל ועדה.

בדרושים האלה נותן לנו המחבר את חזיונותיו אשר הזה על חיי עמנו ופעולותיו מתוך אספקלריא המאירה מדברי חכמינו ז״ל ומאורעות היסטוריים.

ספר זה חדש במינו — באורי פסוקי־תנ״ך ומדרשי חכז״ל, בסגנון יחידי, מצד זה, ועין בקרת מתוך הסתכלות ישרה בכל המתרחש והמתרקם בעולמנו, מצד זה. רעיונותיו של המחבר נוצצים בחדושים אלו בכל ברקם.

ספר זה נועד להיות למורה־דרך להרבנים והדרשנים העומדים בעזרה להורות להעם את הדרך אשר ילכו בו.

הספר יופיע בהדור מיוחד, על נייר עב וקל, בכריכה מעשה יד אומן.

רבנים דרשנים ומטיפים! הננו נותנים לפניכם דרשה אחת לדוגמא מאגדותיו של המחבר — ותראו שספר זה ראוי הוא להמצא בידכם.

מהרו בהזמנותיכם!

מחיר הספר רק דאללאר אחד!

הוצאת „אוצר־החיים״, הומנה.

הרב חיים יהודה עהרענרייך

גרגרים

א) בספר מהרי"ל ב»לקוטים« הביא המאמר »אף שיחת חולין של ת"ח צריכין תלמוד« כגי' הגמרא בעבודה זרה י"ט: ולא כגי' הגמרא בסוכה כ"א: »צריכא לימוד«. וישאלני ת"ח אחד דמהנכון היה יותר הגירסא »צריכא לימוד«, אחרי שכל דברי מהרי"ל ד"ת ודברי הלכה נינהו, לפי פירש רש"י ז"ל — כפי הנראה הבין השואל כי יש חילוק בין »לימוד« ל»תלמוד«. אבל באמת בין »לימוד ובין »תלמוד« הם שם הפעולה למידה. כמו, ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך (אבות ו, ה) וכן הוי זהיר בתלמוד (אבות ד, ז) וכן תלמוד תורה, הלמוד והעסק בתורה. וכוונת המאמר כי אף שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד בעיון, או תלמוד בעיון, והיינו הך. — וראה בכתב יד מינכען לש"ס סוכה שם שגרס כמו בש"ס ע"ז »צריכא תלמוד«. וכן הוא בכ"י בערלין ובדפוסי הש"ס פיזרו וויניציאה וקושטא. אמנם כאשר הדפיסו הש"ס בבסילאה פקד הצענזאָר לדפוס »לימוד« תחת »תלמוד«, כי היעזואיטען ימ"ש גזרו למחוק את שם תלמוד מן העולם, כידוע לכל מי שיש לו יד ושם בתולדות ישראל. וכיון שהדפיסו אחר כך הש"ס בקראקאָ וכל הדפוסים אחרי זה, הניחו הגירסא כמו שראו בש"ס בסילאה, כי הדפיסו את הש"ס אחר דפוס זה. אבל מסכת ע"ז כיון שלא נדפסה בבסילאה מפני גזירת הצענזאָר, והוצרכו בדפוס קראקאָ להדפיסה אחר דפוס וויניצאה, הדפיסו »תלמוד«, כמו שהיה כתוב שם מקודם. ובלתי ספק היה לפני המהרי"ל ש"ס סוכה מהדפוסים שקדמו לדפוס בסילאה, וע"כ הביא הגירסא כמו שהיה כתוב מעיקרא בכל מקום.

ב) בספר ארחות חיים לר' אהרן הכהן מלוניל (פירינצי תק"י) בהל' נטילת ידים סי' ל"א כתב: »ראשונים צריך מים אחרונים אם שפשף בגופו או בכותל אין צריך נטילה אחרת«. דברים הללו משוללים הבנה. ובדקתי אחריו בספר כל בו (אשר לדעת בן-יעקב, באוצר-הספרים בערכו, שהוא מהדורא קמא מס' ארחות חיים להרא"ה הנ"ל ולדעת החיד"א מחבר הכלבו מעתיק על הרוב מס' ארחות חיים) וראיתי שם (Lemberg 1860) בסימן כ"ג דין הלכות נטילת ידים שכתב: »ראשונים אם שפשף בגופו או בכותל אין צריך נטילה אחרת אחרונים צריך רחיצה אחרת«. אמנם גם אלה הדברים נשתבשו, כי הלא הם דברי הראב"ד (ככתוב שם בארחות חיים ובכלבו) והמה כתובים בספרו של הראב"ד »תמים דעים« סימן ס"ו בזה הלשון: »מים ראשונים אם שפשף בגופו או בכותל אחר נטילה צריך נטילה אחרת שמא נגע במאכולת או בזיעה או בשרץ שבכותל או ברוק שעליו מים אחרונים אינו צריך רחיצה אחרת«.

ויש לנו הוכחה ברורה מהכלבו והארחות חיים גופייהו שהנוסח בספר תמים דעים העיקר. כי כה דבריהם עוד שם: »וכל הדברים הנוהגים באחרונים נוהגים באמצעים שבין גבינה לתבשיל של בשר בין להקל בין להחמיר חוץ משפשוף

בגופו או בכותל או בהיסח הדעת שפוסלין באמצעים ואינן פוסלין באחרונים מפני שעדיין רוצה לאכול וידיו צריכות שמור וכו׳«. והן הן הדברים הכתובים בספר תמים דעים שם ומובאים בב״י או״ח סימן קע״ג בד״ה »כתוב בספר א״ח בשם הראב״ד וכו׳«. הן אמת כי המהרש״ל הבין בדברי הראב״ד האלו »דר״ל דבמים אחרונים לא בעינן מים אלא בשפשוף בגופו או בכותל סגי ודקאמר דבאמצעים בענין מים«, אמנם כבר דחה פירושו בספר אליה רבה סימן קע״ג אות י״א »וליתא דהודאי לא מהני זה אפי׳ במים אחרונים לכ״ע כמבואר לקמן סי׳ קפ״א אלא פירושו כמ״ש גיסי הרב מהר״י כלל ע״ו בשם ס׳ תמים דעים ז״ל מים אחרונים (צ״ל »מים ראשונים«, השווה מ״ש בתמים דעים המובא לעיל) אם שפשף בגופו או בכותלו אחר הנטילה צריך נטילה אחרת שמא נגע במאכלות או בזיעה או ברוק שעליו ומים אחרונים א״צ רחיצה אחרת ע״כ וא״כ קאמר דמים אמצעים נמי אם שפשף בגופו או בכותל אחר הנטילה והניגוב צריך רחיצה אחרת. וכן מבואר בכל בו דף ט״ו ע״ד. ונ״ל דמ״ה השמיטו המחבר ורמ״א שהוא דבר פשוט דאם נגע בתוך אכילה במקום טינופת דצריך נטילה אחרת כדלעיל ס״ס קס״ז. וי״א שאמצעים צריכים מים דווקא משא״כ באחרונים כדלקמן סי׳ קפ״א היינו לאפוקי משאר משקין המותרין למים אחרונים כמפורש לקמן סי׳ קפ״א. אבל אין כוונתו כלל על שפשוף בגוף דיועיל במקום מים דהא לא נזכר מזה כלל בסי׳ קפ״א. וכן מבואר במ״ש הלבוש וחוץ משאר משקים וכו׳. וכתבתי לזה להסר תלונות גיסי הרב הנ״ל מרמ״א שכתב דנראה מהג״ה רמ״א הנ״ל שהבין נמי כמהרש״ל«. עכ״ל. ולפי זה מ״ש הכל בו דב»ראשונים אם שפשף בגופו או בכותל אין צריך נטילה אחרת אחרונים צריך רחיצה אחרת« הוא טעות, דהא אח״ז הוא מביא דברי הראב״ד ד»חוץ משפשוף בגופו או בכותל וכו׳ שפוסלין באמצעיים ואינן פוסלין באחרונים וכו׳«. א״ו צ״ל בכל בו איפכא »ראשונים אם שפשף בגופו או בכותל צריך נטילה אחרת אחרונים אין צריך רחיצה אחרת«. וכן יש לתקן את דברי הארחות חיים בזה הלשון: »ראשונים [אם שפשף בגופו או בכותל] צריך [נטילת]מים [אחרת] אחרונים אם שפשף בגופו או בכותל אין צריך נטילה אחרת«. (ומ״ש באליה רבה שם »וכן מבואר בכל בו, כבר הראיתי לדעת כי בכל בו לפנינו נלקו הדברים בטעות, ואפשר כי בכל בו שלפני מחבר הספר אליה רבה היה כתוב על נכון כמו״ש בספר תמים דעים הנ״ל).

וראיתי בהגהות הגאון מהרש״ם אבדק״ק ברעזאן בספר ארחות חיים (מ-סיגעט תרנ״ח) בסימן ד׳ אות י״ד שכתב: »וע׳ א״ר סי׳ קע״ג סק״א בשם ת״ד וכלבו דגם הנוגע במאכולת או ברוק צריך נטילה וצ״ע«. ונראה שכוונתו דבכל שעה שנוגע במאכולת או ברוק צריך נטילה. הנה כ״ז ליכא למשמע מדברי התמים דעים, דברור מללו כי רק במים ראשונים ואמצעים שבין גבינה לתבשיל של בשר »אם שפשף בגופו או בכותל אחר נטילה צריך נטילה אחרת שמא נגע במאכולת או בזיעה או בשרץ שבכותל או ברוק שעליו« אבל »מים אחרונים אינו צריך רחיצה אחרת« ומכל שכן כל היום כולו אם נגע בכל הנ״ל א״צ נטילה. דאל״כ היה צריך גם במים אחרונים נטילה אחרת וזה ברור. ומה שרוק פוסל דווקא במים ראשונים ואמצעים כבר כתב התמים דעים שם »מפני שעדיין רוצה לאכול וידיו צריכות שימור« אבל במים אחרונים דהוי אחר האכילה אינו צריך רחיצה בנגיעת רוק, ומכל שכן בכל היום כולו. וכ״כ מפורש בעל אליה רבה »דמ״ה השמיטו המחבר והרמ״א שהוא דבר פשוט

דאם נוגע בתוך האכילה במקום טינופת דצריך נטילה אחרת« אבל לא לאחר האכילה. ובעל »שלחן מלכים« (בערעגסאס תרצ"א) בדף י"ב בשלום ואמת הביא »וי"א דהנוגע ברוק צריך נטילה (כל בו מובא בהג"ה מבערזשאן באו"ח«, והעלה מדעת עצמו »ואולי זה דווקא ברוק חבירו דמאים לגביה אבל רוקו אדרבא עולה לו במקום הנטילה«. הנה מלבד שלא הרגיש כי ב»כל בו« נשנו הדברים בטעות ובתמים דעים אינו פוסל רוק במים ראשונים ואמצעים אבל לא במים אחרונים ומכל שכן בכל היום כולו. עוד דחק עצמו לפרש מ"ש התמים דעים »או ברוק שעליו« מיירו ברוק של חבירו, פירש שאין הדברים האלו סובלים כלל, כי מהיכא בא עליו רוק של חבירו. — ובוודאי עינו הוטעה לפרש »או ברוק שעליו« היינו שעל הכותל, וע"כ מוקמי' ברוק של חבירו — אמנם זה טעות כי »ברוק שעליו« לאו שעל הכותל קאי, כי אם על הרוק שעל עצמו. דאל"כ הול"ל »או בשרץ או ברוק שבכותל« א"ו שהכוונה ברוק שעל עצמו, וזה עכ"ח ברוק של עצמו ולא ברוק של חבירו. והבן.

ג) טור או"ח סימן תקפ"ב »ויש מן הגאונים שאמרו שאין לאומרו וכו' וכ"כ בה"ג וכו' אבל בספר חיים אומרים בשים שלום משום דסלקי להו י"ח והוי להו כתחנונים« וכתב שם הב"י מ"ש לדעת בה"ג וכו' לא ראיתיו בשום מקום וגם אינו נראה טעם זה דכיון דעדיין לא חתם בברכה לא מיקרא סיים תפלתו יעיי"ש. והנה בספר בה"ג דפוס ווארשא שלפני כתב כן בפירש בסוף פרק ה' (עמוד י"ב) בלשון הטור ממש.

ש. ה. קוק, תל־אביב.

בענין גורם ברכה שאינה צריכה

איסור ברכה שאינה צריכה מפורש בתלמוד: »כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא« (ברכות ל"ג.) והובא להלכה מכל הפוסקים. אם איסור זה הוא דאורייתא או אינו אלא דרבנן — דעת התוס' (ר"ה ל"ג. ד"ה הא) דהוא מדרבנן, וכן כתבו תלמידי רבינו יונה בפי' על הרי"ף (ברכות פ"ח) בשם »רבינו צרפת«. לעומת זה יש שיחסו להרמב"ם הדעה שזה איסור דאורייתא (מעדני יו"ט שעל הרא"ש ברכות פ"א סי' י' אות ק'. ומגן אברהם ס' רט"ו אות ו') ולדעתי גם דעת הרמב"ם כדעת התוס'. שהרי בתשובתו לחכמי לוניל (הובאה בכ"מ ה' מילה פ"ג ה"ו. ובקובץ תשובות הרמב"ם לפסיא סי' ל"ד) כתב מפורש: »וחכמים הם שתיקנו את הברכה ו ה ם ש א מ ר ו שכל המברך ברכה שאינו צריכה עובר משום לא תשא«.

וכדאי לחקור אם בכלל איסור ברכה שא"צ נכלל גם הגורם לברך ברכה שא"צ, היינו: מי שמביא את עצמו ע"י שיחה או הפסק לידי חיוב ברכה שניה כשהיה לו האפשרות לצאת ידי חובה בברכה ראשונה.

ולכאורה יש בזה סוגיה מפורשת (יומא ע'.) »ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה. אמאי נגלול ונקרי אמר רב הונא בריה דרב יהושע אמר רב ששת לפי שאין גוללין ס"ת בציבור מפני כבוד הציבור. וניתי אחרינא ונקרי רב הונא בר יהודה אמר משום פגמו של ראשון ור"ש לקיש אמר משום ברכה שאינה צריכה«:

והנה כאן אם היה מביא ס"ת אחרת היה צריך לברך. ובזמן אמירת הברכה היה מחויב בברכה אלא שאפשר לו להפטר בברכה ראשונה. ואם כן אינו אלא גורם ברכה שא"צ. ובכ"ז כולל אותו ריש לקיש באיסור ברשא"צ. ולפי מה שכתבו כמה ראשונים גם רב הונא מודה לר"ל בזה. עיי' אור זרוע (ה' שבת סי' מ"ה) שכתב »רב הונא ב"י ורשב"ל לא פליגי אלא כל אחד מודה לחבירו דאיכא פגם ראשון וגם שאין מברכין ברשא"צ«, וכן כתב המרדכי (מגילה סי' תשצ"ג). וכן משמע מסדר עבודת יו"כ להרא"ש שהביא שני הטעמים.

והננו מוצאים כמה ראשונים שחששו לאיסור גורם ברשא"צ. לדוגמא: התוס' (שבת קי"ח. ד"ה במנחה) אסרו לחלק סעודת שחרית של שבת ולברך בינתים. והתוס' חולין (פ"ז. ד"ה ומכסי) אסרו לדבר בין שחיטה לשחיטה »דאיסורא הוא להביא עצמו לידי לחזור ולברך«. ובתשובות מיימונית (אישות סי' י"ח) חולק על אלה שחפצו בקידושי ספק לסדר גט ולקדשה מחדש מטעם גורם ברשא"צ »דעבירה היא בידו לחייב עצמו בברכה שיכול לפטור עצמו«. ואם כן לכאורה האיסור לגרום ברשא"צ הוא איסור מוסכם. אבל אחרי העיון מתברר ששלשת גדולי הראשונים הרי"ף, רש"י והרמב"ם לא חששו לאיסור זה משום דסבירי להו דאין הלכה כר"ל בזה.

א) הרי"ף. כשמביא הרי"ף הך דיומא (בפ"ד דמגילה) הביא רק דברי רב הונא דמשום פגמו של ראשון והשמיט דברי ר"ל דמשום בשא"צ. ונראה שדעתו כי ר' הונא פליג על ר"ל ופסק כרב הונא. הנמוקים שהביאו את הרי"ף לפסוק כר"ה. נראה משום שהוא בתראה לגבי ר"ל וגם מפני שהתלמוד ביומא שם שקיל וטרי בדבריו.

ושיטה זו של הרי"ף מתחזקת גם ממקום אחר, כי רק ע"פ שיטה זו אפשר להסיר ממנו תלונת הר"ן.

כתב הרי"ף בפרק אחרון דראש השנה: »שאלו מקמי ריש מתיבתא המברך יום ר"ה על תקיעת שופר בתר ס"ת והסיח ודבר צריך לברך על התקיעות של סדר ברכות או לא. ואהדר להו הכין קא חזי רבנן שגוערין בזה ששח עד שלא יתקע על סדר ברכות, אבל לחזור ולברך אינו חוזר ולא דמיא הא לתפילין דאמר רב חסדא שח בין תפילה לתפילה חוזר ומברך, דהנך שתי מצות נינהו וכו' אעפ"כ קשה להשיח דתניא שח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו וחוזרין עליה מערכי המלחמה וכ"ש כי האי ששח בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד אלא שאינו חוזר ומברך שמצוה אחת היא«. ועל זה כתב הר"ן: »אכתי לא דמי כלל לתקיעות דכיון דהתם הוא גורם שיהא מברך ברכה אחרת בדין הוא שתהא עבירה בידו לפי שאסור לאדם לגרום שיהא חייב לברך ברכות הרבה כל שאפשר לו שיהא נפטר בברכה אחת וראיה לדבר מדאמרינן יומא וכו' ומהדרינן משום ברכה שאינה צריכה כלומר שאילו היה מביא ס"ת אחרת היה צריך ברכה אחרת לפיכך קראו על פה כדי שלא יגרום ברכה יתירה, אלמא אסור לגרום שיהא מרבה בברכות. ומש"ה סח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו. אבל כאן כיון שאינו גורם ברכה למה יהא אסור«. עיי"ש.

ולפי דרכנו בשיטת הרי"ף אין מקום לתמיהת הר"ן עליו. כי הרי"ף לשיטתו אי אפשר לו לפרש שהעבירה של שח בין תפילה לתפילה היא מטעם גורם ברשא"צ. וע"כ הוא מפרש דגם בלא ברכה יש עבירה בשח בין תפילה לתפילה (עיי' תרומת הדשן, פר"כ סי' ק"ז) ולכן שפיר מדמה תקיעות לתפילין.

ב) רש"י. שגם שיטת רש"י היא שאין איסור בגורם ברכה שא"צ. אפשר להוכיח מהא דפירש כי העבירה של שח בין תפילה לתפילה היא »אם לא חוזר ובירך« (עיי' רש"י סוטה מ"ד: ד"ה עבירה) וכבר כתבו התוס' (מנחות ל"ו. ד"ה עבירה) »מתוך פירוש הקונטרס משמע דאם סח ובירך שרי וליכא איסורא אלא אדרבה מצוה ושכר ברכה«.

ג) הרמב"ם. בהלכות עבודת יוהכ"פ (פ"ג ה"י) כתב הרמב"ם »ולמה לא יקרא בספר אחר. לפי שאין אחד קורא בשני ספרים משום פגם ראשון« וכן כתב בפיה"מ ביומא שם. ולא הזכיר כלל טעמו של ר"ל משום בשא"צ. וברור שהלך בשיטת הרי"ף. וכן הלך בשיטת הרי"ף בהלכות שופר (פ"ג הי"א) שכתב: »ואינו מדבר בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד, ואם סח ביניהם אף על פי שעבר אינו חוזר ומברך«. ובהלכות תפלה (פי"ב הכ"ג) כתב: ולא יקרא איש אחד ענין אחד בשתי תורות שמא יאמרו ספר ראשון פגום היה ולפיכך קורא בשני«. ואינו מזכיר האיסור של ברכה שא"צ.

וכאן מקום להעיר על דברי האור זרוע (ה' שבת סי' מ"ה) שהעיר על דברי הרמב"ם מה' תפלה (בגליון האו"ז נרשם בטעות »פ"ח מהל' ס"ת הלכה ג'«.) הנ"ל ורצה לדייק מלשונו של הרמב"ם שכתב »ענין אחד« דבשתי ענינים בשתי תורות אין פגם ועל יסוד זה בא להוציא מסקנא שהרמב"ם פסק כר"ל משום בשא"צ, ולכאורה זה סותר את דברינו. אך המעיין יראה עד כמה דברי האו"ז במח"כ במקום זה דחוקים, וכבר כתב הכ"מ (ה' תפלה שם) »ויש מדקדקין מלשון רבינו שכתב לא יקרא איש אחד ענין אחד בשתי תורות דשני ענינים מותר לקרות איש אחד בב' תורות וטעות הוא בידם« עיי"ש, והסכים לדעת הכ"מ גם הלחם משנה בה' עבודת יו"כ (פ"ג ה"י). ועיי' תשב"ץ ח"ב ענין ע"א.

ד) לבסוף כדאי לברר שיטת הרא"ש בענין זה, כבר רמזנו שהרא"ש בסדר עבודת יו"כ מביא גם טעמו של ר"ל משום ברכה שא"צ, וברא"ש (חולין פ"ו סי' ו') כתב מפורש: »דכל היכא שיכול לפטור את עצמו בברכה אחת אסור הוא לדבר כדי שיהא זקוק לברכה אחרת«, ואילו בר"ה (פ"ד סי' י"ב) מעתיק הרא"ש דברי הרי"ף בענין הפסק בין תקיעות לתקיעות, ולהרא"ש לשיטתו קשה קושית הר"ן על הרי"ף דאין ראיה מתפילין לתקיעות כי בתפילין איכא איסור של גורם ברכה שא"צ.

וע"כ אנו מוכרחים להשתמש בהכלל (הנזכר בספרי הכללים) שדרכו של הרא"ש להעתיק דברי הרי"ף אף דאיהו לא סבירי ליה הכי, ויש להביא ראיה שהרא"ש העתיק כאן דברי הרי"ף גם נגד שיטתו במקומות אחרים. כי הוא העתיק מדברי הרי"ף גם הדברים הללו: »ולא עוד אלא דלא חוזר ומברך אותה ברכה אלא ברכה אחריתי הוא דמברך« ואילו לשיטת הרא"ש דגם בלא שח מברך שתים (ה' קטנות ה' תפילין סי' י"ד), אין מקום לדברים אלה, ועיי' ברא"ש פסחים (פ"א סי' י').

ומעתה נוכל לסכם, כי דעת הרי"ף רש"י והרמב"ם שאין איסור בגורם ברכה שא"צ. ודעת התו"ס האו"ז המרדכי הרא"ש והר"ן שיש איסור. על היחס של השו"ע והאחרונים לאיסור זה נדון במאמר מיוחד בל"נ.

יוסף הרשברג — אלבאני׳ ניוארק

נְחָשִׁים — כְּחוּשִׁים

כמה נכונה הוא ונכוחה האזהרה שהזהיר הרב את תלמידו הלבלר וסופר: «הוה זהיר במלאכתך, מלאכת־שמים, שמא אתה מחסר אות אחת או מיתר אות אחת — נמצאת מחריב את כל העולם כולו».

אזהרה זו נזדקרה לפני עיני, כשראיתי את הערבוביה הרבה שנפלה במדרש קצר אחד, הנמצא בכמה מקומות בתלמוד ומדרשים בפנים שונים. ומפרשים רבים ומבארים כבירים הסתבכו בו והתלבטו עליו לבארו ולפרשו כהוגן, ולא עלתה בידם. ולכשנסתכל בו יחוור לנו שכל הקשי׳ שבו אינו אלא, בשביל אי זהירותו של איזה לבלר, שלא דק באותיותיה של מלה אחת באותו המדרש במקורו הראשון. הלה נכשל והחסיר רק אות אחת. ושבשת דקה זו, היא שגרמה בשינוי צורתו של מדרש זה, וממילא לחילוף הוראתו וכוונתו. והוא שגרמה גם בכל שאר השינוים השונים שנשתלשלו, נתגלגלו וירדו גם ליתר המקומות.

המדרש במקור הראשון:

(בבא בתרא קמ״ג ב׳) «תנא דבי חזקיה: ובני דן חשים. — בראשית מ״ו, כ״ג — שהיו מרובים כחושים של קנה».

מהצעתו של המדרש וסגנונו משמע, לכאורה, שהאות «כ» שבמלה «כחושים» היא «כ» הדמיון. אלא, הוראתה של המלה «חושים» עצמה לוטה באפל וערפל תחלתה. שהרי חזרנו על כל המקרא ולא מצינו אלא, או שהיא מלשון מהירות וזריזות כמו, נחלץ חשים. במדבר ל״ב, י״ג — שוקדים. ושרשה חוש. או שהוא מלשון זוהר ונוגה, ושרשה חשם, שממנו נגזר השם חשמל. יחזקאל א, ד. ח, ב. ואין אף אחת משתי הוראות אלו מתאמת והולמת את המלה «חושים» של מקרא זה לפי מדרשנו.

ומפני שבמקרא גופו אין לערות יסוד, או לקחת ממנו יתד, לתלות עליו איזה פירוש שהוא למלה «חושים» שבמדרשנו, נבוכו בה המפרשים, עמלו, יגעו והמציאו, פירושים רבים:

א) הרשב״ם מפרשו בשלשה פנים: א) שהיו מרובים כחושים של קנה, ש«גדלים הרבה ביחד, בלעז טרוקש». לפי פירושו זה נראה שסוברו ש«חושים של קנה» חבר הוא ל«חיצת הקנים». (בבא בתרא ס״ח ב) שהרי גם שם פירש כך: «חיצת קנים — קנים הרבה גדלים בקלח אחד, בלעז ט ר ו ק ש». ב) «אי נמי ע ל י קנים». יוצא מזה, שפירושה של המלה «חושים» הוא, ע ל י ם. ג) «או ק ש ר י הקנים קרוים כן». לפי־זה, פירושה של המלה «חושים» הוא, ק ש ר י ם.

ב) רבינו גרשום מפרשו בשני פנים: א) «שהיו מרובים כחושים של קנה, כלומר, רוב בנים היו לו כאותם ש ר ט ו ט י ם של קנים, שיש בקנים שהן א ר ו כ ו ת». נמצא ש«חושים» הם שרטוטים. ב) «ואית דאמרי: כחושים של קנים — כעלים של קנים, שהן ק ל י פ ו ת הרבה זו על גבי זו». אם־כן פירושה של המלה «חושים» הוא, ק ל י פ ו ת.

רבינו גרשום אינו סובר, ש»חושים של קנה« היינו »חיצת הקנים« (ב"ב ס"ח, ב) שאילו התם מפרש: »אלו קנים הדוקרנים, ושיוצאין כמו בגזע אחד«.

ג) הערוך העריך את המלה »חושים« להמלה »חושתא« »מקום קנים«. וכך הוא מפרש: (פסחים מ, ב) ההוא ארבא דחיטי דטבעא בחישתא — »טבעה במקום קנים והיו בו מים« והנה גם זה אינו נערך אלא מופרך. והרי רש"י, ר"ח, ורבנו נסים, פירשו שם: »חישתא — הוא שם הנהר«.

הגע עצמך: שלשת המפרשים הנקובים בשמותיהם למעלה המציאו, ששה פרושים על המלה »חושים« — ולא אחד בהם ודאי וברי. חסר לכל אחד מהם בסיס נכון, מוכח ומוכרח.

המדרש בשאר המקומות:

א) (שמות רבה א, ח) ר' נתן אומר: ותמלא הארץ אותם. שמות א, ז — »כחושים של קנים«. ה»מתנת־כהונה« פירוש, כמו יער של קנים. נמצא ש»חושים« פירושו, יער.

ב) (תנחומא שמות ה') ר' יונתן אומר: ותמלא הארץ אותם — מלאו את הארץ »כחרשים של קנים«. כאן יש הוספה »מלאו את הארץ«, וגם שינוי בגרסה — כהרשים« תחת »כחושים« »חרשים הוא הרבים מן »חרש«—יער—יחזקאל ל"א י"ג.

ג) (תנחומא ש. באבער) ותמלא הארץ אותם. א"ר יוחנן: מלאו את מצרים.

ד) (ילקוט שמעוני) ותמלא הארץ אותם. א"ר יוחנן: מלאו את מצרים.

בשני המקומות האחרונים שלקמן, יש חצי הדרשה של ה»תנחומא« »מלאו את מצרים«. ואולי חציה השני, »כחרשים של קנים«, חסר לגמרי.

וכי כל עובדות אלו: חסרון גרסה קבועה ומסוימת, שוה בכל המקומות — העדר המקור. שרש לשוני, למלה »חושים«. התלבטות המפרשים על פירושה — אינן מספיקות להוכיח לנו, שהגרסה העיקרית נשתכחה. ומאמר אחד, זה שהיה קצר וברור, נשתבש ונתהפך לכמה גוונים...

לכן, יש מקום לשער, שמדרש זה לקה בחסר. נשמטה ממנו אות אחת, ה»נ«, שהיתה מחוברת אל המלה »חשים«. ובמקור הראשון (ב"ב קמ"ג, ב') היתה הגרסה כך: תנא דבי חזקיה: ובני דן חשים — »שהיו מרובים כנחשים«. תנא זה השתמש בדרשתו זו במדה התשיעית מל"ב מדות, »מדרך קצרה«. זו שמכנים אותה המדקדקים »מושך עצמו ואחר עמו«. שה»ן« הסופית של המלה »דן« נמשכת אל המלה »חשים« ותהו ל»נחשים«. והוא מתאמת לברכתו של דן: »יהי דן נחש«. בראשית מ"ט, י"ז. (כיוצא בזה מפרש הגאון ב»תורה תמימה« את הכתוב וירדוף עד דן — דדן. בראשית י"ד, י"ד. שה»ד« מן »עד« נמשכת למלה »דן«). הרבה מקראות סתומים, מבוארים על־פי פשוטם במדה זו, וגם הרבה דרשות חמורות וקשות בתלמוד ובמדרשות מתפרשות על־נקלה על־ידיה (ע' מאמרי »הפרדס« תר"צ, »פרצידים« ח' ז', ו»מחרוזות« ח' י"א).

המלים »שהיו מרובים כנחשים« הן עיקר הדרשה. ושתי המלים »של קנה« הן פירושה, כלומר, באיזה נחש... — נחש »של קנה«. ומקורו בתלמוד: (עירובין כ"ט, ב) ת"ר, לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו. ופירוש רש"י: ארס, שרף הבצל. ובתוספות ד"ה מפני, פירוש ר"ח: העמוד שבתוך הבצל שמתעגל בראשו כמין גבעול,

ומתקבצין בו זרע הבצל, אותו העמוד נקרא »נחש« של בצל. והערוך בשם ר׳ שרירא גאון ז״ל: שמענו שזה ה»נחש« הוא »קנה«. כגון המקל שישנו באמצע הבצל כשיגדל ויטה ליבש, והוא גבעול שלו. ויש לאותו »קנה« ראש כראשו של נחש וחם הוא מאד, שממנו יוצא הזרע, וכל זרע חם הוא.. ונהיה כמו סם.

הכלל העולה מהאמור הוא, שלבצל יש »קנה«, ובקנה יש ארס על־ידי הזרע הרב המתקבץ בתוכו בראשו, והוא נקרא נחש. ואפשר שזו הוא כוונת הדרשה: ו»בני« דן חשים — שהיו מרובים, גם מסכנים, כנחשים של קנה. כזרע הרב הנמצא ב»קנה« הבצל, שהוא גם מזיק וארסי כנחש.

וכשנדקדק בדרשותיו של ר׳ חזקיה נמצא, שבכלל דרכו לסרס המלים והמקראות ולדרשם. וביחוד השתמש במדת »מדרך קצרה«. דוגמאות אחדות: א) אמר חזקיה: אין תפילתו של אדם נשמעת אלא אם־כן משים לבו כבשר (שהוא רך, ולא כאבן שהוא קשה) שנאמר, יבוא כל בשר להשתחוות לפני. ישעיה ס״ו, כ״ג. (סוטה ה׳ א) דעת לנבון נקל, שאופן דרשתו הוא, שאות ה»ל« מהמלה »כל« ואות »ב« מהמלה »בשר« נכפלות ונחרזות יחד, ויוצא »ויבוא כל »לב« בשר«. ב) אמר חזקיה: משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש. ששה חדשים בחמה וששה חדשים בצינה. בתחלה הן אומרים: »ווה«. (שמחה), ולבסוף הן אומרים »ווי« (צער). הוא שדוד אומר: ויעלינו מבור שאון מטיט היון. תהלים מ, ב. מאי מטיט »היון« — ממקום שאומרים: »וה«, »וי«. (ירושלמי סנהדרין פ״י, ה״ג, תנחומא ראה י׳) בדרשה זו יש מדת »מדרך קצרה« מכופלת: מקודם חרז את אות ה»ו« אל אות »ה« — »וה«. ואחר־כן חזר וחרז את אות ה»ו« אל אות »י« — »וי«. ומלה אחת משמשת שתי לשונות, של צער ושל שמחה. ג) לחם משנה. שמות ט״ז, כ״ב. מהו לחם »משנה«. חזקיה ב״ר חייא אמר: שהיה משונה בטעמו, ובריחו ובתארו... תנחומא ש. באבער בשלח כ״ד) כאן סרס את המלה »משנה« וישנה בנקודותיה.

ומכיון שהוכחנו, שכך הוא דרכו של חזקיה בדרשותיו, סמן מובהק הוא לדרשה של »חשים« שגם הוא כך נדרשה. ואם נחזיק במדת »דרך קצרה« ונמלא על ידיה את אות »נ« החסרה בה, אז נשים כל המעקשים למישור.

וגרסת »שמות רבה« על הפסוק ותמלא הארץ אותם — »כחושים של קנים« בודאי קשה להלמה. וכי תעלה על דעתך, שאותה הדרשה שדרש תנא דבי חזקיה על הפסוק »ובני דן חושים« ודרשנה תנא אחר, ר׳ נתן או ר׳ יונתן, בתכנה ובצורתה על הפסוק ו»תמלא«. — שהריבוי של שבט »דן« לפי הראשון יהא גם הרבוי של כל »בני ישראל« לפי השני. ומהיכן מצא לו השני יסוד לדרשתו. אם הסמך »ובני דן חשים« אין — הדרשה »כחושים« מנין....

לכן יש לחשוש שהמלים »כחושים של קנים« הן הוספה מאוחרת שהוכנסה ל»מדרש רבה«. והראיה, ששניהם ה»ילקוט שמעוני« וה»תנחומא« של באבער אינם מבואים אותן כלל, אלא, »מלאו את מצרים«. ולא יותר. (הוספות והכנסות כאלו מצויות במדרשים ושכיחות גם בתלמוד. וכבר העירו עליהן הראשונים והאחרונים. אין פה המקום לפרטן, כי רבות הן. *).

*) הערה: גם בדבר המקור הראשון (כ״ב מ״ח, ג), עלתה בתחלה במחשבה לפני, שהגרסה העיקרית היתה קצרה (שכך דרכו של תנא לקצר) ומלומלא: תנא דבי חזקיה: „ובני דן חשים — חשים". ועל הגליון הורשם מאיזה מפרש: „שהוי מרובים". והוא פירושה של המלה „ובני", בלשון רבים, ולמטה היה כתוב ג „של קנה". והוא פירוש על המלה „כחשים". ואיזה לבלר, או מדפיס, הכניס את שהורשם על הגליון לתוך הפנים, ובלבל כרוכים זה בזה, העיקר עם הפירוש, וביניהם נתחלקו לו ה„כ" מן „כחשים" ל„כי", הדומה לה בתבניתה ובצורתה, וה„כחשים" נעשו „כחושים".

(כדאיתא במס תענית ט"ו:) ודברי הטור או"ח סימן תרפ"ו »אע"ג דחנוכה ופורים לא בטלו עיקרו לפניהם ולאחריהם מיהא מותר«, והן הן הדברים בתוספות תענית ח"י. ד"ה רב, וברא"ש פ"ק דמגילה — מלבד כי אין לזה שום מקור, עדיין לא ידענו מי ומי הנהיג התענית אסתר ודרש דחנוכה ופורים לא בטלוה אבל לפניהם ולאחריהם בטלו. . . ועוד הא »בתליסר ביה יום נקנור« ואי דנתבטל, עכ"ז קשה מי הוא שעשה את היום הזה מיום-טוב לתענית. . .

המקור הראשון לתענית אסתר מצאנו בספר שאילתות (הספר הראשון שנתחבר אחר חתימת התלמוד בבלי). בפרשת ויקהל, והיא הסמך שכתבו הרא"ש והר"ן בריש מגילה והובא בטור או"ח תרפ"ו יעיי"ש. ולא הרגישו כי כבר כתוב כן בשאילתות. גם בתנחומא בראשית הובא הך פסקא מהשאילתות. אמנם הרואה בירושלמי מגילה פ"א ה"א יראה כי פירושא דחיקא הוא בגמרא »זמן קהילה לכל היא«, פירש שהכל מתקבצין לתענית אסתר וכו'. כי הכי אמר ר' חלבו שם: »יום שלשה עשר יום מלחמה היה וכו'«. ואת »יום מלחמה« אי אפשר לפרש ליום קהלה לתענית אסתר כמובן.

ומ"ש הרמב"ם בהלכות תענית פ"ה ה"ה »ובי"ג באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן שנאמר דברי הצומות וזעקתם«. כבר נדחה במ"ש בתשובת רש"י מובא בב"י שם בשם שבלי הלקט יעיי"ש.

איך שיהיה תענית זה אינו מזמן התלמודים כי אם מזמן הגאונים שבבבל. ובארץ ישראל לא ידעוהו. ובאמת כתוב במסכת סופרים פי"ז ה"ד (והוסכם כי מסכת זו נתחברה בזמן הגאונים). »ורבותינו שבארץ ישראל נהגו להתענות אחר ימי הפורים וכו'«.

על שאר דבריו עוד חזון למועד. כי טרוד אני כעת קודם ימי הפסח הבעל"ט, במילי דמתא.

הומנגה ר"ח ניסן תרצ"ב. בכל הכבוד והוקרה.

הרב חיים יהודה עהרענרייך.

הרב יחיאל יעקב וויינבערג
ר"מ בביהמ"ד לרבנים בברלין.

הגאון הרומני

אחד מבחירי הגאונים, מיחידי-הדור המועטים, אחד השרידים אשר הותיר לנו ה' לפליטה מן הדורות הקודמים, הי' הגאון רבי בצלאל זאב שפרן זצ"ל [מחבר הספר הענקי »שו"ת הרב"ז«]. נושא הטפוס המשוכלל של הרבנות היפה והאידיאלית, אדוק בדעותיו, ותמים במדותיו, שומר על מסורות-קדומים ונוח לכל הבריות. כאן התהלך בינינו, כאלו הי' בן דורנו, אחד משלנו, אבל כשפתח את פיו מיד היו רואים כי ענק תלמודי לפנינו. שר התורה, שאיצר במוחו את התורה כלה, את ספרותה הגדולה והמסתעפת לאין שיעור.

היהדות הרומנית אבדה בהסתלקותו אבדה גדולה, אבדה שאין לה תשלומין.

הלך ממנה גאון ממדרגה ראשונה, זה שעטרת גאונותו היתה עונדת פאר והוד למדינה כלה וחוט של כבוד וחבה הי׳ מקשר אליו לבבות העולם התלמודי.

ואולם אבדה זו אינה רק בשביל היהדות הרומנית בלבד. זו היא אבדה ליהדות כלה, כי המנוח ז״ל הי׳ רב לא רק לעדתו ולמדינתו, כי אם רבם של כל בני הגולה.

זה הי׳ אחד המוהיקנים האחרונים של הגאונות התלמודית, זו הגאונות שעל צד האמת היא טפוס יהודי מיוחד של הרוחניות האנושית, ואשר בה מצא הגניוס הלאומי שלנו את בטויו השלם והמלא במאות דורות קיומו ההיסתורי.

התואר »גאון« הוא אות כבוד מיוחד שיצרה היהדות ההיסתורית בשביל בחירי גדולי׳, אות כבוד המשוה על נושאו חבה מיוחדה מצד כל לב יהודי.

קשה לתת מושג של הגאון היהודי, אין לו המובן של ה»ושעניע האירופאי« — איש בעל כשרונות גאוניים. הגאון היהודי הוא יותר גדול, יותר רם, יותר קדוש. זהו הד של עולמות רחוקים, כוכב נתעה מדורות קדומים.

הזשעניע האירופאי הוא בן החברה, יוצר ועובד בשבילה. הגאון היהודי הוא למעלה מן החברה, בבחינה שכלית הוא כליל הכשרון האנושי, ובבחינה מוסרית שומר נאמן של צלם אלקים בעולם.

לבן עיר השדה קשה לבאר רוממות הרי שווייץ ויפים. אפשר רק ליעצו שישתדל לראותם, להסתכל בהם ולספוג לתוכו את יפים והודם.

מי שלא ראה בעיניו גאון יהודי, לא טעם טעם אור, המזהיר מנשמה אנושית כשהיא מגיעה לשיעור קומתה השלמה.

גאון יהודי — זו הרכבת אדם חדשה, הכללה מיוחדה במינה, גבורת־רוח וענוות־נפש, שכל ענק ולב־ילד, סערות חזקות בפנים ושלוה נעימה על הפנים, מרץ ועוז של לוחם ורוך פיוטי של חולם; דקדוק והקפדה על מנהגים ונמוסים ומרידה ובעיטה בקשוטים וגהוצים, שאיפה לגדולות ולכבושים חדשים והכנה לותורים ולהכנעה. בבחינה שכלית — כליל הכשרון האנושי ובבחינה מוסרית — שומר נאמן של צלם אלקים. ובכללו — סמל לנצחון חלק הרוחני שבאדם..

אשרי מי שזכה לראות מחזה מרהיב של גאון יהודי.

תיתי לי שזכיתי לראותו. בקרלסבד הי׳ הדבר. לפני שנתיים כשאחד מידידי נגש אלי בשאלה: רצונך להכיר רב גדול מאד... עניתיו — מה זה גדול. — גאון. הרב מבאקוי. היתה תשובתו. הלכתי לקבל פניו והוא כבר מוכן לנסיעת חזרה לביתו. קבלני בחבה כאלו הייתי ידידו משכבר הימים. הצצתי בפניו ושמחתי. נשמתו הטהורה הציצה מריסי עיניו. אמרתי בלבי: כמה זכאי הוא להתפלל — אלקי הנשמה שנתת בי טהורה היא....

נסיתי לפתוח בדברי תורה, והנה אך פציתי את פי והוא הציף עלי מבול ידיעותיו וכמעט נשטפתי בזרם בקיאותו. נדהמתי למראה עיני. אמנם הקדימו להגיד לי: זהו אחד הבקיאים היותר גדולים בדורנו. באמת המעיטו בשבחו. הרגשתי כי אחד הקדמונים התגלגל אלינו, אחד הנפילים. נפילי הדורות הקדמונים שהיתה התורה פתוחה להם כמגלה. ביבליותיקה חיה של הספרות הרבנית הענקית. והוא לא רק נושא ביבליותיקה ענקית זו במוחו כי אם שוחה בים (אם נשתמש במליצה שגורה)

גדול זה. יחסו אליו הנהו לא יחס של בקיאות אלא של יצירה ועבודה בלתי פוסקת, מעין המתגבר.

הרושם הראשון הי' כביר ונאדר. אבל לא פחות גדול הי' הרושם של אישיותו. איזו ענוה איזו תום, איזה פשטות, איזו חבה לכל אדם, ואיזו אהבה יתירה לזה שפלפל עמו בתורה...

אמנם כן. ב»גאון רומני« זה ראינו אותה מזיגה נפלאה של גאונות שכלית ועדינות-הלב. בכל דבר חכמה שיצא מפיו נשמע הטון הנאצל של מהותו המוסרית. ובכל תנועה גופנית בצבצה גאונותו. כשעברתי עמו בשוק ללותו למסלת הברזל ראיתי נטיתו להצטמצם, להתכוין להרחיק א"ע שלא יכירנו איש, שלא ימשוך עליו עין רואים...

ענותנותו היתה כל כך פשוטה, כל כך טבעית, טבעית לגאון שכמותו.

בשעת פרידתי הימנו לא חשתי שזו תהי' הפרידה האחרונה. קויתי כי עוד אזכה לראותו להנות משפע חכמתו ולהתחמם באור אישיותו הגדולה.

במשך ירחים מעטים אח"כ הבהיתני השמועה הרעה, זו היתה שמועה נוראה בשבילי. יגון קודר לחץ את לבבי: גם את זה לקח מלאך המות, אחד הגאונים השרידים, ומה יהי' איפוא, ותורה מה תהא עליה...

שתי שנים כבר עברו מן היום המר והנמהר הלז, מיום הסתלקותו ז"ל מעמנו. אבל כאבי לא נחלש וצערי לא פג. תמונת אישיותו הגדולה כל כך נצמדה בנפשי עם שימים רבים לא יוכלו להעבירה ממנה.

ואמנם כל אלה שזכו לראותו ולהכירו לא ישכחו את הגאון מבאַקוי ז"ל, ולא יסיחוהו מלב. זכר צדיק לברכה.

בנתי בספרים

רשימות ביבליוגרפיות ודברי-בקרת

תרגומנא לחקרי התרגומים אשר על התנ"ך, באור ופרשת נאומיהם, ואדות השואותיהם והתאמותיהם זה עם זה, ושנויהם ונסגוסיהם מהעברי, מסגנון, ומלשון המקראות וע"ד התרגומים שנשתקעו בספרות המשנה, בהתלמוד בבלי והירושלמי, ובהמדרשים. מאת דוה גאָלאָמב... חלק ראשון ספר בראשית. דפוס ברעכר, ברלין.. תרצ"ב. 4, 4, 48, 486 עמודים 8^0

שיטת המחבר הנכבד בחקירת הפילולוגיא התלמודית ידיעה לנו מכבר על-ידי ספריו, (ראה אוצר-החיים תרפ"ז עמוד ס', תרפ"ט עמוד 129 .255) ומאמריו בקובצים שונים (באוצר החיים תרפ"ו עמוד ק"א, תרפ"ז עמוד מ"ו, פ"ה, ק"ז, תרפ"ח עמוד ע"ט, קכ"ב, תרפ"ט עמוד 9 ,44 תרצ"א עמוד 182, 65, 9 שהופיעו עד היום הזה. לרגלי עבודתו בשיטתו החדשה היו עיניו פתוחות גם בשדה התרגומים אשר »נצפנו בהם, מלין עתיקות, וגם מאמרים עצמיים, משל ומליצה, בטויים ונאומים בלתי רגיליים, השייכים לחכמת הלשון, אל נימוקי השפה וסודותיה«.

ועל שלשה דברים ספרו קיים: א) »כי חכז"ל בנו דרושיהם על מדת שמות הנרדפים בדרך רחבה, כלומר, כי אחרי שהורדפו שני שמות או שני פעלים בכל שהוא, המה מעתה חברים בחומר וברות, שפה אחת ודברים אחדים. והולכים ומתרדפים בלי הרף, שבזה ושבזה לכל ענין ולכל בנין, לאין תכלית«. ב) »כי כל

המלות הזרות שבספרות המשנה והתלמוד, ואפילו של המדרשים העתיקים, הנם כולם מהתרגומים השונים שהיו בידיהם על התנ"ך, שהרבה מהם נשתקעו גם בשפת היונית על ידי מתרגמים יהודים שתרגמו להם על ידם פסוקים מהתנ"ך, שהיונים הקדמונים התעסקו, למדוהו וחקרוהו«. ג) »לקרב עד כמה שאפשר, המושגים העתיקים אל המדעיים, שנתגלו על ידי הבלשנים החוקרים האחרונים, לעשות לקופה זו א ז נ י ם, שיטה וסיסמא, ולהלביש הכל במדה באחת המדות שהתנ"ב, למצא לכל דבר בית אב«.

ב»פתיחתו« הוא דן »ע"ד שיטת התרגומים, דרכם וסגנונם, ואדות תרגום הארמי המחדש בימי עזרא. והבבלי לאונקלוס, ותרגם יונתן בן עוזיאל לרבו הלל הבבלי, ותרגם רב יוסף, לרבו רב יהודה בר יחזקאל, וע"ד התלמוד העתיק שעל המקרא, והתיחסות התלמודיים הללו לבעלי המקרא והמשנה, שבימיהם, ואדות תרגומי הבריתות, וכנויי מעתיקיהן, תורגמנא סיני ועוד«.

אין להכיר את ספרו של המחבר דילן על ידי הרצאה קצרה, ואפילו לא על יד מאמר ארוך. ומכל שכן שאין אדם דן עליו עד שמגיע למקומו, לפני ולפנים. כל מי שרוצה לעמוד על שיטת המחבר עליו לדקדק בעיון בכל טפת דיו שיצא מעטו — כ י בכל מקום שאתה פונה, אתה מוציא תורה חדשה, מלאה וגדושה. בלשנים ולומדי תורה ימהרו להביאו לבית מדרשם — כי לאו בכל יומא מופיע ספר רב־הערך כזה.

הספר נדפס באותיות מרובעות ובהדור רב.

ספר אהבת יהונתן יפליא ת"י יפרש פירוש יה"ו (אהי' דבינה) נת"ן לב להבין דברי חכמים וחדותם בתרגום המיוחס אל יונתן בן עוזיאל על חמשה חומשי תורה אשר י"ה נתן נת"ן לעדת בני ישרא"ל בימי"ן עוזו וזרוע תפארתו. חובר מאת בנימין בן ישראל שמערלער מקרית סטאניסלאב יצ"ו. חוברת ראשונה ספר בראשית, ת"ל כל חשית. בילגוריי בדפוס ר' נטע קרונברג תרצ"ב 372 עמודים 8⁰.

בשעה שהמלומד המפורסם מר דוד גאָלאָמב יושב ודורש תילי תילים של הלכות פילולוגיות בכל אות ואות שבתרגומים — עוסק המחבר ספר זה בפירש להתרגום יהונתן בדרך הפשט. הוא הולך ומפרש כוונת כל מלה בפני עצמה ומובנה בתוך המשפט כולו. הבאורים לקט ממחברים וספרים שונים וגם הוסיף הרבה מפרי־רוחו. הספר מצטיין בבקיאות, ובסגנון נאה.

על האדם מאת הרב מ נ ח ם נ ח ו ם פ ר י ע ד מ א ן, שטיפאנעשטי. (דפוס »טעכניק« קישענעוו« 55.1932 עמודים 3⁰.

כל מקום שאתה מוצא דבריו של הרב מהרמ"ן פריעדמאן, עשה אזנך כאפרכסת. יש אדם מלא רעיונות רבי־הערך — אבל י ר א להבליט אותם, ויש אדם המפטפט והמצפצף הרבה — וכל דבריו הבל־הבלים. לא כן המחבר דילן, כלו מלא רעיונות נשגבים — ו ל י כ א ל פ ו מ א ג ל י. וכמעשהו בספריו הקודמים (ראה אוצר־החיים תרפ"ה עמוד קלה־קלו, תרפ"ז עמוד עד, תרפ"ט עמוד קפה) כך מעשהו בספרו זה. בידיעותיו הרבות, בהשקפתו הבהירות ובסגנונו הצח הוא דן »ע ל ה א ד ם« בכלל ועל אפיו ותכונת נפשו בפרט.

חידה סתומה הוא האדם — בכל צורתו וצורת־צורתו. התחברות הגוף עם הנפש המשכלת, החומר והרוח בפונדק אחד. האור והחשך משמשים בו בערבוביה — רוממות מצד זה ושפלות מצד זה, נדיבות מחד גיסא וגסות מאידך גיסא. במקום שאתה מוצא אצילות והתלהבות, שם אתה מוצא זוהמא וטומאה. הפה שאוסר הוא הפה שמתיר. והרב פריעדמאן הסתכל בתוך־תוכו של האדם — והצליח לתוארו כ ד מ ו ת ו.

רצונך שתכיר את ה א ד ם — למוד את ספרו של הרב פריעדמאנן »ע ל ה א ד ם«...

הרב ח. י. עהרענרייך.

ספרים שנתקבלו במערכת.

תרגומנא ראה ב»בנתי בספרים« בחוברת זו ועל המעטפה בחוברות ז, ח, ט).

אהבת יונתן (ראה שם)

על האדם (ראה שם) Rabbin N. Friedmann Stefánesti Romania

ספר יד פנחס המסיים כל מסכת שבש"ס בהדרן נאה ומשובח, מלא וגדוש בחידושים פלפולים, ביאורים וחידודים. חובר מאת הרב פינחס גערבער רב דבית הכנסת פועלי צדק בלאָנדאָן. 139 קענאן סטריד רויד, א. 1 ענגלאַנד.

חומש תורה שלמה והוא התורה שבכתב עם באור »תורה שבעל פה« ערוך ומסודר עם באור הערות ומראי מקומות חלק שלישי בידי הרב מנחם מענדל כשר ירושלים.

ספר מערכי לב כולל שלשה חלקים. א) תשובות. ב) דרושים. ג) נאומים. מאת הרב יהודה ליב צירלסאָהן אב"ד דק"ק קעשנוב ורב הכולל דמדינת בסרביה. מחירו דולאר אחד עם המשולח. Primrabbin L. Tirelsohn Chisinau, Romania

זוטו של ים באורים ודברי מחקר בתלמוד ומדריך בדברי חכמים והגיונם מאת הרב משה ליטר — וינה. M. Leiter Wien II. Czerninplatz 2.

ספר בנין ירושלים כי ביצחק יקרא בו יבואו כתבי יד הנמצאים בישיבת יצחק בדאהב ירושלים (שכינת ימין משה).

ספר דרכי משה דרכים ונתיבות מקוריים בכמה מקצועות התורה. ספר שני דרכי הקנינים חקר הלכה בעניני ממונות, אישות ועבדות וענינים אחרים המסתעפים מזה. חלק שני. עם מאמר גדול בשם »דרכה של תורה« בשמונה פרקים. מאת הרב משה אביגדור עמיאל אבד"ק אנטורפן. תרצ"א.

Rabbin M. A. Amiel Anwers, Belgie

ספר היובל אשר הוגש לכבוד רב-הכולל ד"ר י. י. נימירובר (יעקב יצחק ב"ר נחום הכהן) לעת מלאות לו ששים שנה. חוברת ראשונה: קובץ מאמרים על תולדות חתן היובל, אישיותו ופעולותיו. בוקרשט, התרצ"ב.

מ. דיזנגוף **עם תל־אביב בגולה** פרקי זכרונות מן העבר הקרוב בצרוף תמונות. תל-אביב התרצ"א.

מוזיאן תל־אביב.

חכמי התלמוד תולדותיהם ומאמריהם מלקטים ומסדרים עפ"י א-ב עם הערות ובאורים מאת יוסף אומנסקי. ספר לוי בן סיסי וספר »רב«

J. Umánski Tarnov [Poland]

לחקר סדור התלמוד כולל, א. חלוקי המקורים בתלמוד. ב. המלאכותיות בתלמוד. מאת שמואל משה ב"ר יצחק רובינשטיין.

ספר נתיב מאיר חידושים וביאורים על הרמב"ם מאתי מאיר לייב מעץ חופ"ק גרינקישאק קיידאן שנת תרצ"א.

Rabbin M. Mecas, Grinkiskis [Lietuva]

תוספות רי״ד מסכת יבמות מאת גאון קדמון יצא לאור בפעם הראשונה, ע״פ העתקת כת״י אשר הי׳ נמצא בבית עקד הספרים של שכטר ז״ל בניוארק. וזה הוא הגאון הקדמון הנודע בשם ר׳ ישעיה דיטראני זצ״ל. והעתקת כת״י הזה נערך ונסדר והוגה בהגהה נכונה בפנים הספר ובאיזה מקומות הצבתי סימן בחצי רבוע, ובחצי עגול, ואיזה הגהות ותקונים אחר תשלום הספר וכן הערות בד״ת על ידי הרב זאב ביעדנאוויטץ בירושלים. ספר דברי זאב כולל הרבה ענינים בהלכה מהנל חלק ח״י.

ספר תבואות שמש על הלכות טהרת כלים מהרב משה מישל שמואל שפירא חוב״ק ראגאווא תרפ״ט [Rabbin M. S. Sapiro Raguva Lietuva]

למכה מלכים השגות על ספר שלחן מלכים. חוברת א, מאתי יצחק שטערנהעלל מצאנז חדש. מונקאַטש תרצ״ב לפ״ק.

Klein Dávid Mukačevo, Latorca ul 28.

Literatur über die Jüdische Frau mit einen Anhang **Literatur über die Ehe** von Regir. Dr. B. Wachstein, Wien 1932.

Dr. A. Jellinek sein Leben und Schaffen, von Rabbiner Dr. M. Roseman Wien 1931.

פרס א׳ לחותמי „אוצר החיים״ !!!

החותמים ששלמו והמזדרזים במשלוח דמי החתימה מקבלים את 10 ספרים שיצאו לאור על ידי העורך הרב חיים יהודה עהרענרייך במחיר זול מאוד רק בעד 5 דולרים עם המשלוח.

ואלה הספרים שי״ל ע״י:

1) ספר הפרדס לרש״י ז״ל
2) פירוש י״ג מדות לרבינו סעדיה גאון ז״ל
3) ספר אבודרהם השלם ח״א
4) ספר מנהגים לרבי אברהם קלויזנער ז״ל
5) תשובות הגאונים מן הגניזה
6) חפץ ה׳ לאור החיים ז״ל
7) מנחת קנאות למהר״ץ חיות ז״ל
8) כתבי רבי עזריקם ספרא
9) שיטה מקובצת למסכת ביצה
10) ספר התמיד לרבינו ראובן בן חיים ז״ל

פרס ב׳ לחותמי ה„אוצר החיים״ !!!

כל כרכי „אוצר החיים״ שיצאו לאור עד היום (תרפ״ה—תרצ״א 7 כרכים) רק בעד 6 דולרים עם המשלוח.

פרס ג׳ לחותמי ה„אוצר-החיים״

ספר **בית הבחירה** על מסכת סנהדרין לרבינו מנחם זצ״ל המכונה בשם **מאירי** יוצא לאור בפעם ראשונה עם מראה מקומות והערות ע״י הרב הגאון מהר״א סופר אב״ד גוריציאה (איטליה) בעד 6 מארק (תחת מחירו הקצוב 10 מארק).